

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

Вища школа в Україні є чинником соціально-культурного розвитку суспільства та гуманізації освіти, а сучасна система вищої освіти безпосередньо пов'язана з набуттям, розвитком і передачею здобутків культури від покоління до покоління, забезпеченням становлення й удосконалення особистості, її фахової та загальнокультурної підготовки.

Ключові слова: освіта, вища освіта, культурологічна складова, особистість.

Успішний розвиток будь-якої країни і будь-якого суспільства, особливо в нових економічних умовах, у багатьох відношеннях визначається рівнем забезпечення їх економіки, науки, соціальної сфери висококваліфікованими кадрами, новим баченням ними перспектив розвитку. В ХХІ ст. людство повинно вирішувати нові глобальні проблеми, перш за все, за допомогою освіти. Ключ до добробуту і процвітання держав, посилення їх ролі на світовому ринку – у системі освіти. Аналіз кризи освіти привів до усвідомлення необхідності розробки нової освітньої парадигми, спрямованої, передусім, на розвиток духовності і творчої суті людини. При цьому основним завданням освітньої практики стає не тільки навчання законів природи і суспільства, а й допомога в діяльному оволодінні гуманістичною методологією творчого перетворення світу і гармонізації відносин у системі “людина – природа – суспільство”. З цим завданням може впоратися лише інноваційна освіта, головною метою якої – збереження та розвиток творчого потенціалу людини.¹

Конференція Нобелівських лауреатів “На порозі ХХІ століття: небезпека і перспективи”, яка проходила в 1988 р. у Парижі, у своєму підсумковому документі визначила освіту як абсолютний пріоритет розвитку людства і констатувала, що освіта повинна мати абсолютний пріоритет у бюджетах усіх країн і сприяти розвитку всіх видів творчої діяльності. Це твердження представників світової інтелектуальної еліти можна сприймати як аксіому, тому що сьогодні вирішальним чинником соціально-економічного розвитку є людський капітал, інтелектуальний ресурс, виражений у знаннях, культурі та духовності всього світового співтовариства, який практично є безмежним, невичерпним і постійно відтворюваним. Освіта є глибоким суспільним явищем, яке визначає напрями розвитку людської цивілізації, формує ідеали та цінності особистості, суспільну свідомість [14, с. 6].

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти в Україні, метою вищої освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина, відновлення національних освітніх традицій, відтворення інтелектуального духовного потенціалу нації, виховання покоління людей, здатних оберігати і примножувати цінності національної культури, формування національних і загальнолюдських цінностей, становлення державності та демократії в суспільстві. З цього випливає, що освічене суспільство і якість людського капіталу, де значна роль відводиться соціокультурній складовій, оскільки в освіті актуальним стало питання про гуманітарну парадигму, є тією основою, яка дає змогу забезпечити поступальний розвиток держави в усіх напрямках.

Багато вітчизняних і зарубіжних учених (В. Андрущенко, В. Кремінь, О. Євтух, І. Бех, М. Згуровський, В. Литвин, В. Огнев'юк, О. Бандурка, М. Хоменко, О. Ляшенко, Є. Пінчук, В. Дзоз, G. McBurnie, D. Blight, N. Coady, G. Gaither, M. Gallagher, H. Kells та ін.) досліджують різні аспекти проблеми розвитку освіти з метою її реформування та модернізації, зокрема аналізують принципи сучасної освіти, якість освіти, роль освіти в цивілізаційному вихованні молоді, особливості та проблеми національної вищої освіти, підвищення ефективності вищої освіти тощо. Розглядаються також і соціокультурні питання (В. Андрущенко, П. Підкасистий, І. Зязюн, С. Ніколаєнко, В. Кремень, Б. Гершунський, Н. Скотна, Л. Кроксфорд, G. McBurnie та ін.). Однак проблеми культурологічної складової вищої освіти, її особливості, функціонування, розвиток, реалізація і роль, шляхи підвищення ефективності, модернізація, специфіка викладання дисциплін гуманітарного циклу тощо, зокрема у ВНЗ системи МВС України ще не знайшли свого достатнього висвітлення і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – розглянути проблеми сучасної освіти в Україні та її культурологічну складову.

Перш ніж говорити про можливості освіти в культурологічній підготовці особистості, звернемося до визначення самого цього поняття.

Освіта – це спеціалізований спосіб трансляції та засвоєння культурного досвіду. Освіта – процес формування духовного обличчя людини, а також саме духовне обличчя людини, яке розвивається під впливом моральних і духовних цінностей, що становлять здобутки її культурного оточення. Головним при цьому є не обсяг знань, а поєднання знань з особистими якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями.

Освіта є, насамперед, соціальним інститутом з функцією відтворення поведінки та свідомості людей, інакше кажучи, культурного відтворення людини або відтворення культури людини в суспільстві [16].

А. Яковлев провів аналіз нових форм освітньої діяльності, що зумовлені глобальною комунікативною мережею, новим типом інтеграції науки, освіти і виробництва. Він визначив складники змісту безперервної освіти (екзистенціальний, антропологічний, соціологічний і культурологічний) [21].

На думку Л. Зеліско, основне значення культурологічної освіти полягає у створенні умов для актуалізації духовного потенціалу та формування духовної сфери майбутнього фахівця, а його духовний розвиток повинен стати змістом і кінцевим результатом навчально-виховного впливу. Осмислення законів духовної культури формує у юриста найвищі духовні цінності, розвиває духовну свідомість, пояснює природу людини, з'ясовує мету та сенс людського буття. Формуючи власні духовні сутності, юрист усвідомлює, що лише духовність визначає його як повноцінну особистість, котра прагне до якісного життя, ознаками якого є духовні чинники, спрямовані на постійне самопізнання, на розвиток духовних засад професійної діяльності. Цьому сприяє сучасна ситуація нового етапу духовного відродження України, в якій кожен юрист має визначитися: що для нього є найважливішим – буття чи володіння [6].

Дуже точно, на наш погляд, характеризує сучасну освіту як феномен розвитку культури в людині В. Кудін. Він вважає, що серед багатьох словесних назв поняття освіти – від англійського education до російського “образование” – український термін має більш точне відображення цього процесу, оскільки складається з двох складових “ось” + “віта”. Перша складова “ось” – це вісь, друга

складова “віта” від італійського слова *vita* – життя. Тому, поєднуючи ці складові поняття освіти, отримуємо: це вісь через усе життя [10, с. 17].

На думку В. Лугового, освіта – процес і результат цілеспрямовано-організованого інформаційного окультурення суб’єктів діяльності з метою забезпечення відтворення, підтримки та безперервного розвитку людського життя [13, с. 24].

Не випадково освіта виявляється в єдності навчання та виховання. Освітній простір є ще й засобом не тільки формування відносин у процесі набуття знань, а й виховання, формування культури особистості [18, с. 114]. Виховна функція освіти була й залишається надзвичайно актуальною. Освіта без виховання не формує особистості й громадянина. Пріоритети духовного виховання, гуманістичного світосприйняття мають в історії нашої вищої школи глибоке коріння і можуть бути для молодих фахівців важливим ціннісним орієнтиром, запорукою самореалізації та стабільності в бурхливому й мінливому світі [14, с. 7]. Причому значення кожної з цих функцій історично змінювалося відповідно до рівня розвитку суспільства та його соціальної структури. Розгляд освіти з точки зору соціального “організму” дає змогу більш чітко розмежувати зміни в інституті освіти, зумовлені внутрішніми закономірностями її розвитку як специфічного інституту, що виконує основну суспільну функцію – відтворення культури, формування ідеалів і цінностей особистості та суспільної свідомості.

При цьому найважливішою виявляється регулятивна функція цього інституту. Основні риси функції полягають у тому, що зазначений інститут покликаний [20, с. 31]:

- акумулювати зміст загальної культури в найбільш економній та ефективній для передачі формі;
- вибирати межу між базовим (узагальненим соціальним досвідом минулого) та набутим фондом культури;
- виконувати роботу зі зменшення розриву між базовим шаром культури та надбудови, яка завжди формується поза сферою освіти.

Чим зумовлена актуальність проблеми привнесення культурологічного компонента в освіту? Головна причина, на наш погляд, полягає в тому, що людина виявилася непристосованою до нового темпу розвитку цивілізації. Сталося це не сьогодні, а ще десь у 30-ті – 40-ві рр. ХХ ст., коли стали вимальовуватися деякі обриси майбутніх науково-технічної, енергетичної, космічної та інформаційної революцій. Іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет зазначив цю обставину вже в 1930 р.: “На сьогодні крах терпить сама людина, яка вже не здатна встигати за своєю цивілізацією.... Зростаюча цивілізація є не що інше як проблема. Чим більше досягнень, тим більше в ній небезпеки ...” [15].

У цьому ж контексті розмірковує Д. Андреев: “По-перше, різко і повністю розривається зв’язок між наукою, тобто пізнанням навколишнього світу та духовністю. Духовність остаточно відкидається у сферу богослов’я, культу, містичної філософії та мистецтва, тобто в ту галузь, на яку наука не звертає жодної уваги, лише набагато пізніше починає вивчати її зі своїх же, наукових позицій. По-друге, методика пізнання звужується до скрупульозної емпірики та суто розумових узагальнень емпірично видобутого матеріалу. По-третє, наукова діяльність як така повністю емансипується від будь-яких зв’язків з практичною етикою; корисливість або безкорисність мотивів, порочність або добродіяння вченого не мають жодного стосунку до плідності його занять. І по-четверте, наука в принципі робиться відкритою для будь-кого, хто володіє завзятістю та старанністю” [1, с. 428–429].

Дійсно, слід визнати, що в наш час розійшлися раніше паралельні лінії культурного розвитку особистості та її навчання. Навчання, принаймні в його нинішніх формах, зовсім не веде за собою розвиток особистості, як це було прийнято вважати в культурно-історичній школі Л. Виготського.

Сучасна освіта гранично раціоналізована та вербалізована. З неї вихолощений афективно-емоційний запал дитинства, що призводить до поширення в суспільстві професійно-компетентного, але бездуховного індивіда. Звертаючись знову до спадщини Д. Андрєєва, помічаємо, що він мріяв про те, щоб “були розроблені такі системи виховання та освіти, які розкривали б в людській істоті потенційно закладені в ній органи духовного зору, духовного слуху, глибинної пам’яті, здатності до довільного відділення внутрішніх нематеріальних структур людини від її фізичного тіла”. І далі філософ пророкує: “То буде ера Магелланів планетарного космосу, Колумбів духу” [1, с. 29].

Духовність особистості, її людяність є першоосновою в культурологічній концепції освіти І. Зязюна, який вважає, що в центр освітнього та виховного процесу потрібно поставити людину, а не знання, як було до цього. Коли знання виходять на перший план, другорядними стають інтереси особистості. Олюднити освіту – значить включити в коло її проблем людину як основну цінність [17].

Подібну точку зору поділяє В. Кисельов. На його думку, нові способи землеробства викликали зелені революції, появу видів, які нині не можуть існувати без гігантського потоку хімікалій. Зростання потреб сучасної людини породило гігантську індустрію побуту, що не знає відпочинку та спокою. Ресурси випиваються, вирубуються, виловлюються, знищуються з жахливою швидкістю. Енергетика стала обов’язковою супутницею будь-якої розвиненої країни. Вона ж була причиною величезної кількості катастроф, які цілком можуть закінчитися і вселенською катастрофою. Невтомна робота кращих вчених виявилася не в змозі вберегти світ від масових хвороб, алкоголізму та наркоманії. Все це свідчить про зовсім незадовільний стан культурологічного розвитку суспільства, освітньої філософії та індустріально-технологічної практики. Суспільство фактично змирилося з існуванням “одновимірної людини”, професійного навчання, вузького світорозуміння [8].

Епоха індустріалізації викликала потребу в знаннях, заснованих на науковому раціоналізмі та об’єктивній необхідності збільшення загальної культури людини. Цю тенденцію в сучасній освіті простежує П. Гагаєв. Вважаючи її згубною для сучасної людини і нетиповою для слов’янина, він пише: “Захід до періоду Нового часу (XVII–XVIII ст.) у виразному вигляді оформив органічно властивий його культурі тип мислення, чітко представлений у працях його геніальних синів – Ньютона, Бекона, Спінози та Декарта. Філософський пафос і ціннісну орієнтацію індустріальної парадигми освіти якнайкраще висловив Ф. Бекон формулою “знання – сила”, яка згодом тривалий час трактувалася як сила знання, що спрямована на природу та проти неї. Пізнання в Європі виражало собою лише одну сторону буття людини, а саме розумову. Не людина осягає Бога, світ і саму людину, а її розум” [5, с. 96].

У зв’язку з цим стає очевидним, що вся система знань про світ, людину і суспільство має бути кардинальним чином переглянута, враховуючи і те, як змінилися сучасні вимоги до освіти, так і духовну спадщину української нації, її самобутність і православну культуру. Тим більше, що ще в XIX ст. І. Кирєєвським була висловлена думка про необхідність і можливість нових основ для освіти та культури. Підкреслюючи духовне багатство та унікальність українсько-слов’янської культури, він вважав, що, крім відмінності понять, на Сході та Заході наявна ще відмінність і в самому

способі мислення – богословсько-філософському. Прагнучи до істини умовиводу, східні мислителі дбають насамперед про правильність внутрішнього стану мислячого духу; західні ж – більше про зовнішні зв'язки понять. Східні для досягнення повноти істини шукають внутрішню цілісність розуму. Західні, навпаки, вважають, що досягнення повної істини можливе і для розділення сил розуму [7, с. 59].

Таким чином, розглянуті вище сучасні проблеми світобачення визначають стратегію побудови культурологічної освіти, тобто в контексті нашого дослідження конкретизують її мету, зміст, методи, загальну організацію навчання, розвиток та виховання особистості курсанта вищого навчального закладу МВС України, а також дають змогу сформулювати умови реалізації культурологічної підготовки майбутніх правоохоронців.

Існує ще одна група причин, які вказують на необхідність посилення культурологічного компонента в підготовці фахівців. Вони зумовлені тим, що розвиток світового співтовариства за останні десятиліття все більш явно ставить у центр системи освіти пріоритет людської особистості. За сучасними уявленнями, формування всебічно освіченої особистості потребує вирішення низки взаємопов'язаних завдань.

По-перше, необхідно гармонізувати відносини людини з природою через знайомство із сучасною природничою картиною світу, проблемами біосфери та Всесвіту в цілому, усвідомити місце людини в природі і на цій основі вирішити проблеми екології та більш широко – ноосфери.

По-друге, потрібно виходити з того, що людина живе в суспільстві і для її гармонійної соціалізації необхідне занурення в існуюче культурне середовище через засвоєння історії, права, культурології, економіки, філософії.

По-третє, сучасна людина живе в умовах насиченого інформаційного середовища, і завдання культурологічної підготовки – навчити її жити в його потоці, створити передумови та умови для безперервної самоосвіти.

Нарешті, по-четверте, особистість повинна перебувати у злагоді сама із собою, що вимагає певних знань у галузі психології, фізіології, у сфері літератури та мистецтва [2].

Саме у зв'язку з цією проблемою в США проходила міжнародна конференція з питання про світову кризу освіти, в якій брали участь представники 52 країн. Сутність кризи в підсумковій доповіді Дж. Перкінса була визначена як “нездатність освіти йти в ногу з розвитком суспільства, невідповідність між надіями окремих особистостей і потребами суспільства, з одного боку, і можливостями системи освіти, з іншого” [11, с. 9–10].

Неурядова організація – Римський клуб, що займається такими глобальними проблемами, як прогнозування майбутнього людства, присвятила проблемам освіти сьому доповідь, яка була складена трьома колективами, які представляють різні культурні регіони, різні концепції [12, с. 10–11, 15–17]. Суть доповіді в тому, що людство досягло у своєму розвитку критичного стану, за якого існуюча освіта виявляється нездатною забезпечити вирішення глобальних проблем. Як конкретне рішення пропонується концепція навчання нового типу – інноваційне, а сама освіта має орієнтуватися на формування культури особистості, на саму особистість, тобто бути особистісно орієнтованою, що методологічно ґрунтується на принципі природовідповідності й мотиваційно-процесуального забезпечення навчального процесу.

При цьому поступово відбувається поворот від абсолютизації цінності раціональних наукових знань (“знанняцентризм”) до усвідомлення, засвоєння й ре-

алізації в освітній практиці гуманітарних та культурних цінностей (“культуроцентризм”) [4, с. 3–55]. Нині всі наукові концепції розглядають підростаючу особистість як суб’єкта всіх видів діяльності й життєдіяльності в цілому, оскільки лише в цій іпостасі можливий її різнобічний розвиток, який нетотожний за конкретними знаннями, вміннями та навичками, здобутими й набутими на основі переважаючого запам’ятовування [3, с. 5].

Сучасне суспільство потребує людей, які вміють швидко пристосовуватися до змін, гнучких, здатних працювати більше, ніж в одній професійній позиції, в тому числі і в ролі керівника, людей допитливих, які прагнуть з’ясувати, що відбувається, і вміти здійснювати вплив на події. Іншими словами, в прийдешній будові світу будуть винагороджуватися передусім висока культура, інтелігентність у поєднанні з індивідуальністю і підприємливістю, орієнтованість на майбутнє, творче мислення та фантазія [19, с. 59]. Таким чином, повністю зміниться модель освіти, що, у свою чергу, зумовлює зміни і в підготовці майбутнього фахівця, орієнтуючи його на розуміння сучасної соціокультурної ситуації, знання основ філософії освіти, історії культури, отже, актуальною стає проблема побудови системи культурологічної підготовки майбутнього фахівця системи МВС України.

У зв’язку з цим відбувається зміна парадигми раціоналізму на парадигму культуровідповідності й культуротворчості освіти, на зміну основного змістовного знака освіти “раціоналізм” на знак “культура”. Така ситуація докорінно змінює вимоги до освіти. До її змісту починають відноситись усі поняття культури на рівні сучасного розуміння – не тільки традиції та духовні форми діяльності (релігія, філософія, наука), а й уся сукупність сучасної техніки, технології, предметно-речового середовища, економіки, соціальних інститутів суспільства [9, с. 48].

Висновки. Отже, вища школа в Україні є чинником соціально-культурного розвитку суспільства та гуманізації освіти. Сучасна система вищої освіти безпосередньо пов’язана з виробництвом, збереженням, передачею та інноваціями в культурних цінностях, набуттям, розвитком та передачею здобутків культури від покоління до покоління, забезпеченням становлення й удосконалення особистості, її фахової та загальнокультурної підготовки.

Список використаної літератури

1. Андреев Д.Л. Роза Мира / Д.Л. Андреев. – М. : Инной мир, 1992. – 576 с.
2. Бенедикт Р. Образы культуры / Р. Бенедикт // Человек и социокультурная среда. – М. : Культура, 1992. – Вып. 2. – 342 с.
3. Бех І.Д. Принципи сучасної освіти / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4 (49). – С. 5–27.
4. Буева Л.П. Философия, культура и образование: материалы круглого стола / Л.П. Буева // Вопросы философии. – 1999. – № 3. – С. 3–55.
5. Гагаев П.А. Философия школы России / П.А. Гагаев. – Пенза : Пензенский институт повышен. квалифик. раб. образов., 1999. – 516 с.
6. Зеліско Л.І. Культурологічна освіта майбутнього юриста : [монографія] / Л.І. Зеліско. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-та ім. В. Стефаника, 2010. – 233 с.
7. Киреевский И.В. Избранные статьи / И.В. Киреевский. – М. : Современник, 1984. – 528 с.
8. Киселев В.А. Образование и цивилизация / В.А. Киселев // Доклад на II Международном конгрессе ЮНЕСКО “Образование и информатика”. – 1996. – 1–5 июля. – С. 28–34.
9. Конев В.А. Культура и архитектура педагогического пространства / В.А. Конев // Вопросы философии. – 1996. – № 10. – С. 46–57.

10. Кудін В.О. Освіта в інформаційному суспільстві / В.О. Кудін. – К. : НПУ, 1998. – 151 с.
11. Кумбс Ф.Г. Кризис образования: Системный анализ / Ф.Г. Кумбс. – М. : Наука, 1970. – 248 с.
12. Курьер ЮНЕСКО. – 1983. – Февраль. – С. 10–11, 15–17.
13. Луговой В.И. Феноменология образования и проблема его гуманизации / В.И. Луговой // Вестник Академии педагогических наук Украины. – 1993. – № 1. – С. 24–33.
14. Міщенко В. Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа України між минулим і майбутнім / В. Міщенко, С. Науменкова // Вища школа. – 2001. – № 1. – С. 6–17.
15. Пантин В.И. Вырождение или возрождение? Философские эссе о современной культуре и о творчестве Достоевского, Толкина, Ортеги-и-Гассета / В.И. Пантин, Т.Ф. Столярова. – М. : Просвещение, 2006. – 304 с.
16. Розов Н.С. Культура, ценности и развитие образования (Основания реформы гуманитарного образования в высшей школе) : [учеб. пособ.] / Н.С. Розов. – М. : Исследовательский центр, 1991. – 154 с.
17. Семиволос П. Мы не можем отставать в генерировании педагогических идей / П. Семиволос, И. Зязюн // Зеркало недели. – 2000. – 8 апреля. – № 14 (287). – С. 24–25.
18. Скотна Надія. Роль освіти в цивілізаційному вихованні молоді / Н. Скотна // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 114–118.
19. Структура культуры и человек в современном обществе / [отв. ред. А.И. Арнольдов, Э.А. Орлова]. – М. : Наука, 1987. – 220 с.
20. Человек в зеркале культуры и образования. – М. : Педагогика, 1989. – 210 с.
21. Яковлев А.О. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті : дис. на здобуття наукового ступеня канд. соціолог. наук : 22.00.44 / А.О. Яковлев. – Х., 2004. – 191 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013.

Зеленская Е.П. Проблемы современного образования в Украине и его культурологическая составляющая

Высшая школа в Украине является фактором социально-культурного развития общества и гуманизации образования. Современная система высшего образования непосредственно связана с приобретением, развитием и передачей достояний культуры от поколения к поколению, обеспечением становления и усовершенствования личности, ее специальной и общекультурной подготовки.

Ключевые слова: образование, высшее образование, культурологическая составляющая, личность.

Zelenska O.P. The Problems of Modern Education in Ukraine and Its Culturological Component

A higher educational establishment in Ukraine is a factor of the socio-cultural development of the society and humanization of education. The modern system of higher education is directly connected with acquiring, developing and transferring the achievements of culture from generation to generation, with providing the formation and improvement of a person, his/her special and general cultural education.

Key words: education, higher education, culturological component, person.